

UNIWERSYTET
WARSZAWSKI

Wydział Neofilologii

INSTYTUT
ANGLISTYKI

dr hab. Izabela Szymańska
Zakład Językoznawstwa Stosowanego
i Przekładoznawstwa
Instytut Anglistyki UW

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Działowy
pt. *Przygody Tomka Sawyera w polskim kanonie literatury dla młodego odbiorcy.*
Badanie przekładu i recepcji serii translatorskiej

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgr Katarzyny Działowy wpisuje się w ciekawy nurt współczesnego polskiego przekładoznawstwa jakim są badania nad retranslacjami klasyki literackiej i nad powstającymi dzięki nim seriami przekładowymi. Ze względu na częste na polskim rynku wydawniczym, szczególnie w obszarze klasyki dziecięcej i młodzieżowej, retranslacje znanych tytułów badania tego rodzaju są bez wątpienia cenne dla opisu współczesnych tendencji w praktyce przekładowej. Tak więc podjęcie szczegółowej analizy polskiej serii translatorskiej powieści Marka Twaina o Tomku Sawyerze uważam za uzasadnione i ambitne przedsięwzięcie badawcze o dużym potencjale naukowym.

Licząca 267 stron rozprawa składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, streszczenia w jęz. angielskim, dwunastu załączników przedstawiających syntetycznie główne wyniki badań, spisu tabel, spisu załączników i bibliografii liczącej 18 stron. Struktura rozprawy została starannie zaplanowana i dostosowana do celu, którym jest zbadanie różnorodnych aspektów polskiej serii translatorskiej *Przygód Tomka Sawyera* w kontekście historyczno-literackim oraz polskiej recepcji tej powieści. Autorka prowadzi wywód bardzo systematycznie (np. po każdym rozdziale otrzymujemy krótkie streszczenie jego głównych ustaleń), udowadniając, że w pełni panuje nad swoim materiałem. Istotność wszystkich części dla całości wywodu jest niepodważalna, a powiązania między nimi przekonujące.

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii

Instytut
Anglistyki

W rozdziale 1 Autorka rozważa pojęcie kanonu literatury i zmieniające się jego rozumienie w zmiennych kontekstach historycznych, trafnie podkreślając zależność kanonu od przypisywanych mu w danym kontekście społeczno-historycznym funkcji. Interesujący rys historyczny polskiego kanonu lektur szkolnych prowadzi do ustalenia, że *Przygody Tomka Sawyer*a to jedyna książka autora pozaeuropejskiego obecna w polskim spisie lektur szkolnych (jako lektura uzupełniająca) od lat 50. XX wieku do chwili obecnej, co bez wątpliwości miało wpływ na powstanie jej licznych przekładów.

Rozdział 2 poświęcony jest badaniu recepcji powieści Twaina w Polsce. Autorka z charakterystyczną systematycznością przedstawia najpierw przegląd prac naukowych powiązanych z tym zagadnieniem, z uwzględnieniem analiz literaturoznawczych, przekładoznawczych i poświęconych badaniom czytelnictwa. Szczególnie te ostatnie potwierdzają ciągłą obecność tytułu na rynku; natomiast przegląd dwóch pozostałych kategorii ujawnia niewielkie zainteresowanie polskich badaczy tym utworem. W kolejnej części rozdziału 2 Autorka podejmuje bardzo cenną analizę danych nt. recepcji czytelniczej dostarczanych przez wzmianki o powieści i oceny czytelników w serwisach promujących czytelnictwo i innych źródłach internetowych. Warto podkreślić, że z niektórych komentarzy czytelników dorosłych przebija tradycyjny protekcjonistyczny stosunek do młodego czytelnika wyrażający się w sugestiach chronienia go przed drastycznymi treściami i niepożądanymi wzorcami zachowania przez ingerencje tłumaczeniowe. Autorka w zakończeniu rozdziału (str. 58) wspomina, iż uwagi takie „zachęcają do wnikliwej analizy [...] decyzji podjętych przez utworów tłumaczeń powieści”, sędzę jednak, że wątek tradycjonalistycznych oczekiwań dorosłych nie został dostatecznie wykorzystany we wnioskach nt. zastosowania technik tłumaczeniowych zawartych w podsumowaniu całości rozprawy.

W rozdziale 3, jako tło dla analizy serii translatorskiej Autorka przedstawia zarys stanu badań nad przekładem dla młodych czytelników. Uwzględniony tu został szeroki zestaw ważnych prac badaczy polskich i zagranicznych. Całość wskazuje na dobre zorientowanie Doktorantki w tematyce, a podrozdział 3.4. trafnie wiąże wątki r. 3 z poprzednimi rozważaniami o kanonie, wskazując na rolę tłumaczy, ale także udział mechanizmów rynkowych w kształtowaniu kanonów. Wątpliwość budzi natomiast jeden z aspektów

szczegółowych, istotny dla dalszej analizy. W podrozdziale 3.3. Autorka przedstawia, jak wskazuje jego tytuł „tendencje tłumaczeniowe” w przekładzie dla młodego odbiorcy, jednak używa tego terminu wymiennie z innymi, zaczerpniętymi z prac różnych autorów, ‘tatyki’ i ‘zabiegi’ (str. 69). W dalszej dyskusji pojawiają się problemy z tą obfitością terminów i nie jest jasne, czy są to w istocie synonimy (jeśli tak, to dlaczego Autorka nie dokonuje wyboru jednego z nich na potrzeby dalszej dyskusji?). Np. na str. 71 czytamy: „W kontekście przekładu dla dzieci i młodzieży ważnym zabiegiem jest tendencja określana przez Borodo *dydaktyzacją*, natomiast przez Pieciul-Karmińską *pedagogizacją*”. Czy ‘zabieg’ i ‘tendencja’ to pojęcia z tego samego poziomu ogólności, czy też pewien zakres ‘zabiegów’ tłumacza składa się na bardziej ogólną ‘tendencję’, którą obserwujemy w tekście docelowym? Dalej na tej samej stronie znajduje się sformułowanie sugerujące, że omawiane zjawiska mogą być uporządkowane hierarchicznie: „Wśród tendencji przekładowych wymienia się również *złagodzenie* [...], określane także jako *niwelacja* [...] zjawisko w pewien sposób wpisuje się w założenia *dydaktyzacji*. Zabieg ten [...]” Wydaje się więc, że Autorka w tym miejscu rozumie *złagodzenie/niwelację* jako zjawisko bardziej szczegółowe, przyczyniające się do ogólniejszej *dydaktyzacji*, jednak wszystkie określane są wymiennie jako ‘tendencja’ lub ‘zabieg’. Napotykamy tu klasyczny problem nieustabilizowanej terminologii często towarzyszący klasyfikacjom tego typu, w których u różnych autorów znajdziemy także wiele innych terminów, np. ‘procedura’, ‘technika’, ‘metoda’ czy ‘strategia’. Spodziewałabym się refleksji Autorki nad tą kwestią, do czego wrócę jeszcze poniżej w związku z rozdziałem 5.

Rozdział 4 rozpoczyna bardzo kompetentna prezentacja badań nad seryjnością w przekładach literackich, następnie zaś Autorka przedstawia obszernie i bardzo wartościowe dane faktograficzne na temat serii polskich przekładów *Tomka Sawyera*, która składa się z 28 elementów powstałych na przestrzeni 121 lat. Przegląd danych o przekładach podzielono na przedziały chronologiczne powiązane ze zmianami sytuacji politycznej i gospodarczej: do 1944 r., okres Polski Ludowej, lata 1989-99 i XXI wiek, co pozwala na wyjaśnienie zmiennej dynamiki powiększania się serii. Otrzymujemy tu też dane o tłumaczach i wydawnictwach, oraz o liczbie wznowień poszczególnych przekładów, tak więc obraz jest naprawdę szeroki i odzwierciedla tendencje wydawnicze. Kolejny podrozdział poświęcony jest ilustracjom.

UNIWERSYTET
WARSZAWSKI

Wydział Neofilologii

INSTYTUT
ANGLISTYKI

Autorka zidentyfikowała wszystkie dostępne ich zestawy i, gdy było to możliwe, ich autorów; skrupulatnie zbadała też, które zestawy ilustracji pojawiały się z którymi przekładami oraz przedstawiła informacje o ilustratorach. Potraktowanie ilustracji jako serii równoległej do serii translatorskiej jest ciekawym i rzadko spotykanym zabiegiem. Nasuwa się w związku z tym pytanie, czy takie podejście pozwala na wyciągnięcie dodatkowych wniosków, np. na temat zmian w interpretacji utworu sugerowanych przez ilustracje. W podrozdziale 4.4. przedstawiono z kolei publikacje powiązane z serią przekładową *Tomka Sawyera*, odzwierciedlające współczesną praktykę wydawniczą i strategię marketingowe, a więc audiobooki i e-booki, różnego rodzaju adaptacje, m.in. komiksowe, lektury z opracowaniem, itd. Są to dane bardzo interesujące dla kwestii recepcji i kształtowania kanonu. Cały rozdział 4, imponująco bogaty faktograficznie i bardzo dobrze uporządkowany, budzi podziw dla skrupulatności i dociekliwości Doktorantki.

W rozdziale 5 Autorka przeprowadza analizę przekładoznawczą wybranych aspektów tekstu na podstawie 13 wybranych spośród udokumentowanych 21 przekładów. Kryteria ich wyboru są przekonujące; ciekawie dobrany materiał został ułożony bardzo systematycznie. Autorka konsekwentnie podsumowuje każdą część analizy, zbierając uzyskane dane i interpretując wpływ decyzji tłumaczy na odbiór (np. zaostrenie lub złagodzenie przekazu). Analizy poszczególnych przypadków są na ogół przekonujące i trzeba wyrazić duże uznanie dla Autorki za doskonałe panowanie nad tak obszernym materiałem. Nasuwa się tu jedynie wątpliwość dotycząca terminologii, która stanowi ciąg dalszy problemu sygnalizowanego powyżej w związku z kwestią 'tendencji', 'zabiegów' i 'taktów' tłumaczeniowych. W r. 5 Autorka wprowadza dodatkowo 'strategie' i 'techniki' translatorskie, bez uściślenia jak rozumie te terminy i jak się one mają do 'tendencji' i 'taktów' z r. 3. Ze sformułowania na str. 123 wynika że 'strategie' i 'techniki' nie są synonimiczne, w podpisach pod tabelami i w załącznikach na ogół pojawia się termin 'technika', natomiast zdarza się też w tekście termin 'strategia' (str. 164, potem we wnioskach str. 222) użyty jakby był synonimem terminu 'technika' (por. np. uwagi na temat rozróżnienia tych pojęć w pracy K. Hejwowskiego *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Warszawa: PWN 2004, str. 76). Na str. 137 występują razem 'strategie' i 'tendencje' translatorskie w sformułowaniu sugerującym, że nie

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii

Instytut
Anglistyki

są to synonimy. Związane w tym zagadnieniu pytanie jest takie: w jaki sposób Autorka ustaliła zestaw terminów, którymi określa obserwowane zjawiska, aby uniknąć ich niepotrzebnego mnożenia? Dla przykładu, w dyskusji w r. 5 pojawia się czasem termin ‘niwelacja’ (np. str. 148, 146 – nb. w tym ostatnim przypadku można mieć wątpliwość czy ‘niwelacja’, rozumiana jak na str. 71, dobrze opisuje przypadek pominięcia fragmentu, skoro ‘złagodzenie’, jak można się domyślać z opisu na str. 71 równoznaczne z ‘niwelacją’, jest używane w tabelach w załącznikach równoległe z ‘pominięciem’), natomiast nie pojawia się on w tabelach zbiorczych w załącznikach. Ogólnie więc moje zastrzeżenie dotyczy precyzji terminologicznej i unikania zamieszania, do którego prowadzi mnożenie synonimów.

Wnioski z rozprawy są umotywowane w świetle postawionych celów i przeprowadzonych analiz; zakończenie zawiera też kilka ciekawych sugestii możliwych dalszych badań nad tak rozbudowaną serią translatorską. Pewien niedosyt może tu budzić brak wykorzystania sygnalizowanego powyżej wątku konserwatywnych oczekiwań dorosłych jako wyjaśnienia mediacyjnych decyzji tłumaczy, oraz brak próby systematycznego scharakteryzowania poszczególnych przekładów przez ‘złożenie’ danych cząstkowych uzyskanych z analizy punktów krytycznych, co być może mogłoby pokazać pewne tendencje zmian norm tłumaczeniowych w aspekcie diachronicznym. Ślad takiej próby znajduje się na str. 223 w komentarzu o tłumaczeniu Kędroń i Ludwiczak, gdzie Autorka sugeruje przyczynę obserwowanej w tym tekście tendencji ogólnej, oraz o tłumaczeniach Lemiszewskiej i Dawidowicza, wyróżniających się na tle pozostałych licznymi pominięciami, gdzie jednak nie ma żadnej hipotezy o przyczynach. W przypadku przekładu Lemiszewskiej spodziewałabym się zwiększonej uwagi badaczki, jako że przekład ten powstał na podstawie przekładu a nie oryginału.

Bibliografia jest bardzo obszerna; podzielono ją na sekcje (literatura podmiotu; literatura przedmiotu; netografia; encyklopedie, leksykony, słowniki; netografia haseł przedmiotowych; rankingi, raporty, roczniki statystyczne; akty prawne; pisma i pozostałe dokumenty), co można zrozumieć od strony autora posługującego się tak różnorodnymi źródłami, jednak od strony czytelnika takie rozdrobnienie czyni odnajdywanie pozycji w spisie nieco trudnym, szczególnie, że w niektórych sekcjach występują jeszcze podtypy źródeł, i to w

ich ramach a nie w ramach całej sekcji pozycje są uszeregowane alfabetycznie. Sama sekcja 'literatura przedmiotu' liczy ponad 200 pozycji, co świadczy o szerokim oczytaniu Autorki i skrupulatności w docieraniu do prac mogących zrzucić światło na opracowywane zagadnienie. Wykorzystanie źródeł w tekście jest prawidłowe, a spis bibliografii został przygotowany starannie, choć można w nim znaleźć drobne pomyłki (np. brak w sekcji 'literatura przedmiotu' wspomnianej na str. 80 pracy Koskinen i Paloposki 2019; niezgodność daty: w tekście str. 77 Balcerzan 2013, inna data w spisie).

Od strony redakcyjnej praca została przygotowana starannie; w tekście takich rozmiarów trudno całkowicie uniknąć pomyłek edycyjnych, lecz ich skala nie jest tu znacząca. Z recenzenckiego obowiązku podaję kilka przykładów:

- niepotrzebne wielkie litery w niektórych tytułach publikacji polskich; np. *Polska Szkoła Książki Obrazkowej* (str. 104), *Poszukiwanie Nowego Kanonu. Interpretacje Współczesne Prozy i Dramatu* (258), *Lilipucia Rewolucja* 95, *Między Tłumaczeniem a adaptacją* (259);
- literówki, np. Sherley zam. Shirley (40), *Przekadaniec* zam. *Przekładaniec* (63), *Children's iterature* zam. *Children's Literature* (63), Foskał zam. Foksał (85, 100), Kowalewka zam. Kowalewska (88), wielość zam. wielkość (95), *Lessie* zam. *Lassie* (99), posneła zam. posunęła (104), *Harrego* zam. *Harry'ego* (74), *Transaltion* zam. *Translation* (138), *Controversials Dimensins* zam. *Controversial Dimensions* (138), Houses zam. House (137), potoczy zam. potoczny (212), Biiński zam. Biliński (212), potu zam. płotu (214), między rokiem 1968 a rokiem 1937 – jedna z dat musi być błędna (37);
- na str. 202-204 dwukrotnie pojawia się ta sama tabela 'Przekład zakłęcia [Z.3]' pod innym numerem; to samo w spisie tabel na str. 247;
- na str. 141 fragment oryginału pojawia się w przypisie, a w tekście głównym figuruje przekład, natomiast na str. 145 i 208 jest odwrotnie;
- str. 63 *Conventional* zam. *Controversial*;
- nazwisko autorki *Tajemniczego ogrodu* Frances Hodgson Burnett zostało w kilku miejscach odmienione jakby było nazwiskiem męskim (8, 82, 98)

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii

Instytut
Anglistyki

- na str. 85 przypisano Marcelemu Tarnowskiemu autorstwo przekładu *Ani z Zielonego Wzgórza*, tymczasem przełożył on jeden z dalszych tomów tego cyklu *Anne of the Island* (jako *Ania z Wyspy*).

Od strony językowej rozprawa nie budzi zastrzeżeń; została napisana poprawną, neutralną stylistycznie polszczyzną, odpowiednią do potrzeb dyskursu akademickiego. Potknięcia językowe są nieliczne i nie zakłócają lektury; zwróciłabym jedynie uwagę na kilka przykładów:

- anakoluty: „Analizując komentarz ..., obraz robi się jeszcze bardziej niejasny...” (18), „Przeglądając parateksty..., uwagę zwracają...” (29);
- „powieść łączy w sobie elementy autobiograficzne” (29)
- „mają służyć wyłącznie generowanie zysków” (70)
- „w czasie szerzącego się ... komunizmu” (72)
- „przekład ugruntowuje pozycję danej pozycji” (73).

Drobne niedociągnięcia techniczne nie rzutują jednak na zasadniczą wysoką merytoryczną wartość rozprawy.

Podsumowując, uważam, że przedstawiona do oceny praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim w obowiązujących przepisach, a jej zalety znacznie przeważają nad niedociągnięciami. Wnioskuje więc o dopuszczenie mgr Katarzyny Działowej do dalszych etapów postępowania.

dr hab. Izabela Szymańska

Zakład Językoznawstwa Stosowanego
i Przekładoznawstwa
Instytut Anglistyki UW

Warszawa, 27.11.2022 r.